

Ett decennium av råd

– som både lantbruket
och miljön tjänar på

Innehåll

Förord	5
Inledning.....	7
Bakgrund till Greppa Näringen	9
Rådgivning på ett helt nytt sätt.....	15
Vårt utbud av utbildning och rådgivning.....	19
Greppas framgångsfaktorer, förutom utsläppsminskningar.....	25
Vad har vi lärt oss?	29
Greppa Näringens resultat – vad har vi åstadkommit?	37
Greppa Näringens genomslag i lantbrukarkåren.....	53
Internationell utblick	57
Framtid, fortsättning	63
Flagghändelser under 10 år med Greppa Näringen	66

© Greppa Näringen 2011

Greppa Näringen 10 år – ett decennium av råd som både lantbruket och miljön tjänar på, 2011

Greppa Näringen, Elevenborgsvägen 4, 230 53 Alnarp

Redaktör: Bibbi Bonorden, LRF

Grafisk form: Anneli Holmberg, Holmbergs i Malmö AB

Text: Markus Hoffmann, LRF, Stina Olofsson, Jordbruksverket och Hans Nilsson, Länsstyrelsen i Skåne

Foto: Janne Andersson, Anna Hagerberg, Axel Siljebratt och Maria Fermvik

Första upplaga, september 2011. Tryckeri: Elanders AB

www.greppa.nu

Förord

Hur maten vi äter produceras har stor betydelse för miljön och därför är jordbrukets del i samhället och vårt miljöarbete en av de viktigaste pusselbitarna i att skapa ett uthålligt samhälle. Greppa Näringen är i sin tur ett av de enskilt viktigaste pågående arbetena i detta.

En lärdom av de 10 år som Greppa Näringen pågått är att det inte hade kunnat genomföras utan det breda samarbetet mellan Jordbruksverket, LRF, länsstyrelserna och rådgivningsorganisationerna. På sätt och vis är det ett exempel på en svensk modell där samförstånd söks i första hand.

Att Greppa Näringen fortgått så länge som ett decennium är till stor del tack vare den förändringsbenägenhet som funnits. Att nu starta klimatrådgivning är ett bevis på detta.

De "nya" miljökvalitetsmålen var en tydlig beställare av Greppa Näringen för 10 år sedan med mål om minskade utsläpp av kväve och fosfor. Det är de fortfarande men nu finns nya uppdrag på vatten- och klimatområdena, inte minst genom EU:s vattendirektiv. Att miljörådgivning till livsmedelsproduktionen därför kommer att behövas även i framtiden är det nog därför få som tvivlar på. Allt fler länder i EU rör sig också åt detta håll med alltmer miljörådgivning till lantbruket i sina landsbygdsprogram.

Nio av tio lantbrukare har genomfört små och stora konkreta miljöåtgärder på gården efter besök av en rådgivare. De flesta menar också att det varit positivt för gårdens ekonomi. Bra för miljön och bra för ekonomin, bättre kan det knappt bli.

Greppa Näringen bygger på positiva drivkrafter som frivilligt samarbete, kunskap och resurshushållning. Det ger vinster för miljön, företagarna och samhället. För oss är det miljöarbete när det är som bäst!

Tack till alla lantbrukare och rådgivare som deltagit i och arbetat med Greppa Näringen under 10 år.

Helena Jonsson
Förbundsordförande LRF

Mats Persson
GD Jordbruksverket

Inledning

Greppa Näringen erbjuder lantbrukare kunskap och verktyg för att de ska kunna genomföra kostnadseffektiva miljö- och klimatåtgärder. Arbetet utförs med hjälp av rådgivare från en stor andel av lantbrukets rådgivningsföretag. Länsstyrelserna administrerar och leder verksamheten i sina respektive län i samarbete med bland annat LRF. Jordbruksverket ansvarar för ledning, information och uppföljning och tar även hjälp av LRF och länsstyrelserna i detta arbete.

Greppa Näringens verksamhet har pågått i 10 år och hade inte kunnat göra det utan det stöd och intresse som rådgivningsföretagen och LRF visat. Denna skrift har tagits fram till Greppa Näringens 10-årsjubileum som en avstämning och analys av vad som gjort att verksamheten framgångsrik och vad som behöver göras framöver för att föra jordbrukets miljöarbete framåt. Skriften vänder sig i första hand till politiker och miljö-tjänstemän, men också till de rådgivare och lantbrukare som är eller har varit aktiva i projektet. Redaktör har varit Bibbi Bonorden, LRF. Markus Hoffmann, LRF och Stina Olofsson, Jordbruksverket har författat huvudparten av texten och Hans Nilsson Länsstyrelsen i Skåne, samt Cecilia Linge och andra vid Jordbruksverket har medverkat. Jag vill passa på att tacka alla er som arbetar med Greppa Näringen för ert utomordentliga arbete och engagemang.

Stina Olofsson
projektledare

Bakgrund till
Greppa Näringen

Bakgrund till Greppa Näringen

I början av 2000-talet när Greppa Näringen startades var det en unik situation i Sverige genom att två saker sammanföll; tillkomsten av de nya miljökvalitetsmålen och starten av en ny period med EU:s jordbrukspolitik. De nya miljökvalitetsmålen kom på plats, vilket innebar att lantbruket för första gången fick ett eget beting på en utsläppsminskning av kväve och fosfor. Det var ur uppföljningssynpunkt en fördel att målet, åtminstone informellt, bröts ner på lantbrukssektorn.

Att Sveriges andra period med EU:s landsbygdsprogram inleddes betydde att erfarenheten av rådgivning och miljöersättningar från den första perioden, alltså 1995–2000, kunde utnyttjas. Inte minst var det viktigt att det nu fanns en budget av bland annat EU-medel för den här typen av miljöarbete i det svenska lantbruket.

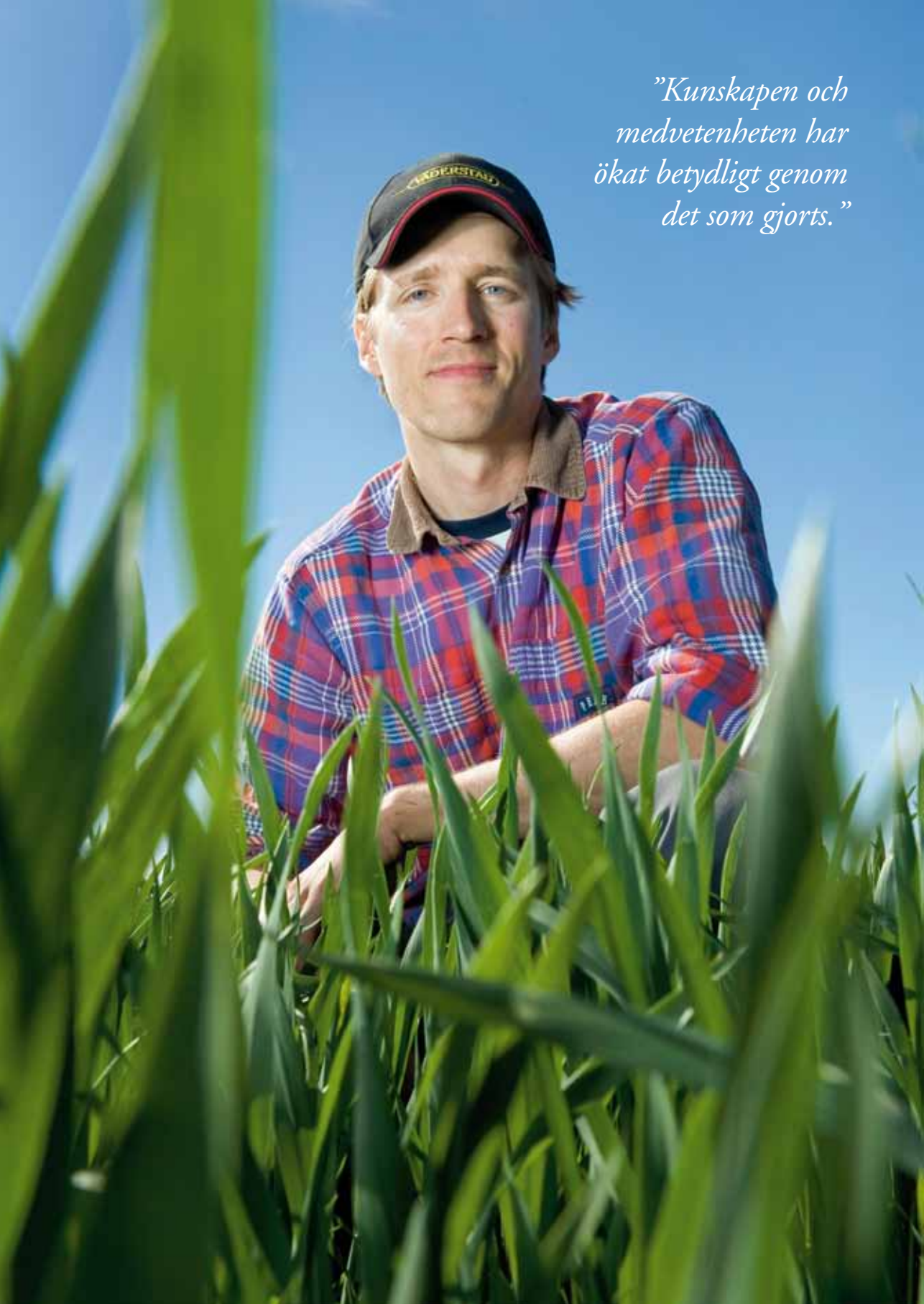
Delfinansieringen via EU-budgeten gav möjlighet att starta en ny satsning på rådgivning med en systematik som inte tidigare funnits. Vissa erfarenheter kunde dessutom dras av andra kunskapskampanjer för de areella näringarna; ”Markernas mångfald” och ”Grönare skog”, som bedrevs av Jordbruksverket respektive Skogsstyrelsen. Även ”Säkert Växtskydd” pågick med stöd av Jordbruksverket och LRF. Frågan väcktes bland företrädare för LRF och myndigheterna om det inte var dags för liknande arbete på växtnärings- och övergödningsområdet. LRFs företrädare och ansvariga för lantbrukets företag framhöll att de var beredda att engagera sig i kampanjen, men att de ville vara en aktiv del i utformningen och ingå i projektledningen. Under en workshop enades det om ett gemensamt syfte där både miljömål och bondenytta ingick.

Jordbruksverket blev ”projektägare” för Greppa Näringen och därför är projektledaren och flertalet i projektledningen anställda på Jordbruksverket. Även LRF och länsstyrelserna har personer som arbetar med Greppa Näringens centrala verksamhet på hel- eller halvtid, vilket visar Greppa Näringens samverkansform. Rådgivare från rådgivningsföretag deltar i olika delprojekt åt projektledaren på konsultbasis när det gäller att ta fram underlagsmaterial för rådgivningarna. I projektets styrgrupp finns förutom företrädare för jordbruksverket personer från länsstyrelserna, LRF och lantbrukets företag.

Bakom kulisserna

I tillkomsten av miljömålen och tillhörande åtgärdsprogram fanns en diskussion om lagstiftning som ett sätt att minska kväveläckaget. Det gjordes en värdering av för- och nackdelar med att införa gödselräkenskaper enligt dansk modell, vilken kortfattat innebär en högsta tillåten kvävegiva för varje gröda beroende på lokal, växtföljd och tillgång till egen stallgödsel. De var i Danmark ämnade att minska eventuell överdosering och har halverat användningen av mineralgödsel. De stora mängder stallgödsel som är i omlopp i det danska jordbruket används nu betydligt effektivare än tidigare.

Ett införande av ett liknande system i Sverige befarades ge ökade administrationskostnader för lantbruket. I Sverige är mängderna djurgödsel betydligt mindre än i Danmark och därmed utrymmet att kompensera för minskade givor med ökat utnyttjande av stallgödseln. Det fanns alltså starka skäl att i stället helhjärtat ägna sig åt rådgivning för att undvika sådan kvävestyrning. Inte minst i Skåne fanns det en stor medvetenhet om de nackdelar som gödselräkenskaperna innebar för de danska lantbrukarna.

A photograph of a man with light brown hair, wearing a red and blue plaid shirt and a dark baseball cap with a logo. He is standing in a field of tall green corn plants, looking directly at the camera with a slight smile. The background is a clear blue sky.

”Kunskapen och medvetenheten har ökat betydligt genom det som gjorts.”

Vad tycker lantbrukarna?

För att förstå sammanhangen är det viktigt att känna till hur frågan om växtnäringsläckage i lantbruket har hanterats genom åren. Det är på flera sätt en av lantbrukets mest mogna miljöfrågor. Den har funnits med åtminstone sedan 1970-talet då forskarna började mäta kväve- och fosforläckaget från åkermarken. I början kände man inte till vilken skillnaden var i läckage mellan ler- och sandjordar eller mellan grödor, men kunskapen har ökat efterhand.

På 1980-talet startade den mer systematiska vattenvården i lantbruket. Debatten om bottendöden i Laholmsbukten och algbloomingen i skånska Ringsjön, satte fokus på lantbrukets roll för övergödningen. Dåtids tidningsrubriker om lantbruket som miljöbov gjorde att många kände sig påhoppade och utpekade och debatten bestod ofta av anklagelser och försvar. Många lantbrukare vill fortfarande få ett antal grundläggande frågor besvarade innan man är beredd att gå in i analysen av det egna företagets hushållning med växtnäring. Lantbrukaren är inte motiverad att ta emot rådgivning om han eller hon ifrågasätter att lantbruket läcker kväve eller fosfor och menar att andra sektorer är mycket mer miljöpåverkande. Därför blir den inledande grundläggande diskussionen avgörande för ett bra åtgärdsarbete.

Under de snart 30 år som gått sedan diskussionen om Laholmsbuktens vattenkvalitet har stora framsteg gjorts i lantbruket som lett till minskat läckage. Kunskapen och medvetenheten har ökat betydligt genom det som gjorts, alltifrån utbildning av blivande lantbrukare i gymnasiet till information i fackpress, rådgivning och fältvandringar. Kväveläckaget och fosforförlusterna har minskat såväl som ammoniakavgången. Utnyttjandegraden i växtnäringsbalansen för ”Sverigegården” har förbättrats enligt myndigheternas rapportering. Metod- och teknikutveckling i växtodling och djurhållning har betytt mycket för ökad avkastning och därmed ökat utnyttjande av tillförda resurser såsom växtnäring.

*"I Greppa Näringen finns
möjlighet att återkomma
till gården för att följa
upp tidigare besök."*

Rådgivning på
ett helt nytt sätt

Rådgivning på ett helt nytt sätt

Även före Greppa Näringen erbjöds lantbrukare kostnadsfri rådgivning, men den var tänkt som en engångsåtgärd och rådgivaren fick inte återkomma till samma gård. Likaså talades det även under 1990-talet i viss utsträckning om skyddet av miljön på fältvandringar, kurser och studieresor.

Det finns flera saker som var nya med den rådgivning som startades i Greppa Näringen:

- › **UPPFÖLJNINGEN.** I Greppa Näringen finns möjlighet att återkomma till gården för att följa upp tidigare besök och diskutera hur det har gått och om rekommenderade åtgärder genomförts.
- › **SYSTEMATIKEN.** Genom Greppa Näringen har en större systematik införts än vad som fanns tidigare. Som en garanti för att inget viktigt glöms, anges vad som ska ingå i rådgivningen och i vilken ordning olika moment ska tas upp, i så kallade kokböcker och checklistor för rådgivaren.
- › **UTBILDNINGEN AV RÅDGIVARE.** Att få arbeta som rådgivare i Greppa Näringen kräver vissa grundläggande förkunskaper bland annat grundexamen från SLU till exempel agronom, lantmästare eller motsvarande utbildning samt en två dagar lång introduktionskurs till Greppa Näringen. Dessutom erbjuds kurser om vad som ska behandlas vid de olika rådgivningsbesöken.
- › **HELHETSGREPPET.** På djurgårdar ställs krav på att både djurhållning och växtodling ses över för att öka gårdens hushållning med växtnäring.
- › **RAPPORTERING.** Stor vikt läggs vid att ställa samman uppgifter om vad rådgivningen lett till. Efter varje besök ska en dokumentation göras som både ska skickas till lantbrukaren och till länsstyrelsen. Efter en viss tid med rådgivning görs också en gårdsvis miljömålsavstämning. Sammanställningar av resultat för regioner och för grupper av gårdar med liknande produktion, ges ut i rapportform.

› **KOMMUNIKATION.** De råd som Greppa Näringen ger ges till praktiskt taget alla lantbrukare i landet. Dock inte i form av just enskild rådgivning utan i tryckt form genom häften, annonser och tidningsbilagor. Greppa Näringen har en aktiv hemsida med bevakning av nyheter inom forskning och miljölagstiftning i Sverige och i omvärlden. Hemsidan www.greppa.nu är en informationskanal både till lantbrukare och rådgivare och till forskare och miljötjänstemän.

› **KLIMATRÅDGIVNING FÖR FÖRSTA GÅNGEN.** När Greppa startades var klimatfrågan inte så aktuell som den är idag. Eftersom växtnäring- och klimatfrågan går hand i hand på flera områden, inte minst genom användning av handelsgödsel, ingår numera även enskild rådgivningen i klimatfrågor i Greppa Näringens utbud.

› **SAMORDNING FÖR SÄKRARE VÄXTSKYDD.** Greppa Näringen har samordnat sig med kampanjen Säkert växtskydd/Greppa växtskyddet, så att Greppa Näringen har huvudansvar för rådgivningen och Greppa växtskyddet för informationsmaterial.

*”Beräkning av
växtnäringsbalanser
ingår fortfarande i över
40 procent av besöken.”*

Vårt utbud
av **utbildning**
och rådgivning

Vårt utbud av utbildning och rådgivning

Det viktigaste momentet i projektet är de individuella mötena mellan rådgivaren och lantbrukaren hemma vid lantbrukarens köksbord, vid foderbordet eller ute i fält. Rådgivningsbesöken har delats in efter olika tema, ”rådgivningsmoduler”, vilka kan byggas på till en helhet för gårdens behov. För att göra rådgivningen så effektiv som möjligt har årligen de befintliga modulerna reviderats och det har skapats nya moduler efter de behov som uppstått. Arbetet har resulterat i kravspecifikation för den upphandling av rådgivningen som de olika länsstyrelserna gör.

Rådgivningens innehåll

Vid starten av Greppa låg tyngdpunkten på växtnäringsbalanser. Beräkning av växtnäringsbalanser ingår fortfarande i över 40 procent av besöken. Den balans som utförs vid startbesöket visar utgångsläget för balansen och uppföljningsbesöket som genomförs senast efter sex besök ger en bild av vad som uppnåtts och hur lantbrukaren vill fortsätta miljöarbetet på gården. Detta har till och med 2010 resulterat i att över 13 000 balanser finns samlade i en databas. Den ger bra möjligheter till utvärdering av hur kväve, fosfor och kalium utnyttjas i produktionen och inte minst kopplat till vilka åtgärder som gjorts på gården.

Stort utbud från foder och våtmarker till bördighet och klimat

Ända från starten har utfodringsrådgivning för nöt utförts i stor omfattning liksom planering av våtmarker. Både genomgången av utfodringen på mjölk- och kött djursgårdar och våtmarksrådgivningen är fortfarande omfattande och står för cirka femton respektive tio procent av rådgivningen. Även rådgivningsmoduler för grisutfodring har utvecklats men antalet gårdar med grisproduktion är begränsat, så även antalet rådgivare specialiserade på grisproduktion, varför dessa besök inte gjorts i så stor utsträckning. Växtskyddsrådgivning med framförallt hantering av växtskyddsmedel har funnits med från 2003. Samarbetet med kampanjen Greppa Växtskyddet innebär att mycket av underlagsmaterialet produceras i ”systerprojektet”, medan rådgivningen ligger i Greppa Näringen och utgör nu drygt fem procent av rådgivningen.

Efter några år med rådgivning tillkom ett behov att ytterligare moduler. Kväve- och fosforstrategi togs fram och utnyttjades i takt med att miljödiskussionen förändrats. 2004–2006 gjordes mycket rådgivning om kvävestrategi medan fosforstrategin blev mer intressant något senare efter nya rön om betydelsen av fosfor för övergödningen av Östersjön. I dagsläget utgör dessa moduler knappt tio procent av rådgivningen. Vår största gröda, vollen, faller ofta mellan växtodlings- respektive husdjursrådgivarens ansvarsområden. Utveckling av en grovfodermodul har därför fyllt en viktig funktion och för närvarande utgör denna knappt fem procent av besöken.

Rådgivning om långsiktig markbördighet har inneburit ett intressant inslag i paletten av moduler. Modulen om markpackning har hittills genomförts i ganska stor omfattning (cirka tre procent av rådgivningarna) medan den om växtföljd och bördighet ännu inte fått någon större tillämpning, trots en ökande aktualitet för frågeställningen.

Den senaste utvecklingen har rört dagens stora ämne, klimatförändringarna. Alla moduler har gått igenom och i större eller mindre omfattning förändrats för att ge ökad tyngd åt klimatåtgärder och en speciell modul har utvecklats för att kartlägga och grovt beräkna climateffekterna på gården. Denna rådgivning har precis startat och förväntas bli en väsentlig del framöver.

Kurser för rådgivare

Under årens lopp har ett stort antal fortbildningskurser för rådgivare genomförts med mycket skiftande karaktär och storlek, allt från korta webbmöten med fem deltagare till stora konferenser med över 200 deltagare. Det handlar om drygt 120 utbildningstillfällen i en till två dagar, vilket avspeglar hur rådgivningen utvecklats under åren. I början var det tyngdpunkt på kurser om växtnärbalanser, kvävestrategi, fosforstrategi och utfodring. I mitten av perioden tillkom ämnen som markpackning och bördighet och under de senaste åren har det varit påtagligt många klimatkurser och kurser kopplat till vattenfrågorna och Vattendirektivet. Det har också genomförts en rad uppskattade kurser som inte varit direkt kopplade till specifika moduler, såsom kurser om miljöekonomi, rådgivningsmetodik och miljöarbetet i våra grannländer.

Kurser för lantbrukare

När det gäller lantbrukare har ett mer eller mindre uttalat krav varit att alla ska genomgå en tvådagars grundutbildning efter en fastställd kursplan. Under ett antal år på sent 1990-tal genomgick många lantbrukare framförallt i Skåne, en grundutbildning i inom det så kallade REKO-stödet, som till stor del handlade om växtnärbalans- och växtskyddsåtgärder. I övriga län var anslutningen till stödet mindre och behovet av grundutbildning inom Greppa Näringen således större. Kursplanen har fått ett friare upplägg under senare år, men där grundläggande miljökunskap alltid ingår. Det finns ett antal lyckade exempel runt om i landet där man kombinerat allt från tvådagars föreläsning till olika kombinationer med föreläsning, studiebesök och studiecirkelträffar.

Lantbrukets övriga miljöarbete

Det fanns och finns företeelser i lantbruket som har gynnat och påverkat Greppa Näringen. Samtidigt har en del lantbrukare och odlare undrat varför de ska anmäla sig till Greppa Näringen när de redan är medlemmar i ett miljöprogram som deras uppköpare driver. Det har ibland uppfattats som visst dubbelarbete och man har befarat ökat "pappersarbete". Rådgivarna och projektledningen har därför haft en viktig uppgift i att föra fram vilka samordningsvinster som finns mellan Greppa Näringen och andra miljöprojekt.

REKO – Resurshushållande konventionellt jordbruk. En av miljöersättningsformerna som fanns under slutet av 1990-talet var ett så kallat paketstöd. Det innebar att lantbrukaren skulle utföra flera olika mindre, men viktiga åtgärder, bland annat att göra en växtnärbalans och att gå en tvådagars grundläggande utbildning om växtnäring och övergödning. Båda dessa åtgärder knyter starkt an till Greppa Näringen.

Miljöersättningen för "Minskat kväveläckage" (fånggröda och vårbearbetning). Denna miljöersättning infördes samtidigt som Greppa Näringen startade och anslutningen till ersättningsformen blev snabbt omfattande. Allt gick åt rätt håll och gav intryck av god framgång för lantbruket i det frivilliga miljöarbetet.

Livsmedelsföretagens egna miljöprogram har spelat roll för att rekrytera medlemmar. Främst är det Skånemejeriers miljöbonusprogram och Daniscos Miljöledning Betodling som gynnat Greppa Näringen med stor anslutning i Skåne, Halland och Blekinge. Båda dessa program ställde krav på åtgärder som lantbrukaren kunde få hjälp med att få utförda i Greppa Näringen. Då upplevdes steget inte lika stort att anmäla sig som medlem.

På senare år har även Svenskt Sigill och KRAV påverkat Greppa Näringen och vice versa genom att flera av de åtgärder som Sigill respektive KRAV-producenter ska göra är sådana som rekommenderas i Greppa Näringen.

*”Om rådgivning erbjuds
kostnadsfritt blir steget litet
till att tacka ja för att testa.”*

Greppas **framgångsfaktorer** förutom utsläpps- minskningar

Nya lantbrukare

Den kanske viktigaste ”sidoeffekten” av Greppa Näringen är att lantbrukare provat på rådgivning. Många lantbrukare i Greppa Näringens målgrupp det vill säga gårdar med mer än 25 djurenheter eller 50 hektar, köper inte rådgivning idag, utan har enbart rådgivning från säljare av förnödenheter. Om rådgivning erbjuds kostnadsfritt blir steget litet till att tacka ja för att testa. Förhoppningsvis kommer dessa lantbrukare att fortsätta som rådgivningskunder och få del av det senaste inom bland annat miljöforskningen. En annan aspekt är att det på dessa gårdar ofta kan finnas mer att göra på miljöområdet än hos gårdar som sedan tidigare har rådgivning.

Samarbete mellan rådgivare

Att skapa goda lösningar för att förbättra gårdens hushållning med växtnäring förutsätter att det tas ett bredare grepp om växtodlingens eller utfodringens sakfrågor. Växtodling och djurhållning hör så intimt samman att samarbete mellan rådgivare är viktigt. Det samarbetet har Greppa Näringen stimulerat.

Samarbete mellan organisationer

Eftersom Greppa Näringen är ett samarbete mellan många olika organisationer har vardagen för alla engagerade inneburit många kontakter. Det har medfört ett ökat samarbete mellan olika organisationer som LRF och Jordbruksverket och ett kunskapsutbyte mellan rådgivningsföretag.

Kommunikation och media

LRF har på alla nivåer bidragit till marknadsföringen av Greppa Näringen som ett sätt för lantbruket att visa miljöansvar, samtidigt med åtgärder för ökad lönsamhet i lantbruksföretaget. Greppa Näringen har blivit ett begrepp som är lätt att kommunicera och som ger lantbrukarna positiv respons i media, något som bör ha ökat konsumenternas tilltro till det svenska lantbruket.

Undvikit konflikten mellan eko – och konventionellt

Av Greppa Näringens medlemmar har cirka tio procent ekologisk produktion, drygt 650 gårdar. Det finns en rådgivningsmodul som särskilt behandlar strategier för kväve- och fosforgödsling för gårdar med ekologisk produktion. Växtnäringsbalanser från databasens ekologiska gårdar har vid flera tillfällen använts av forskare för att studera växtnäringsflödena på denna typ av gårdar.

Fortfarande pågår en viss debatt som syftar till att jämföra miljöprestanda hos ekologiskt och konventionellt lantbruk. Greppa Näringen skulle ha kunnat uppfattas som ett program för det konventionella lantbruket. Men så har det inte blivit. Greppa Näringen har alltid varit öppet för båda typerna av produktion och betonat att alla kan och behöver förbättra hushållningen med växtnäring. Det har gynnat trovärdigheten.

*”Ingen organisation hade ensam kunnat utföra
all den rådgivning, utbildning, och administration
som gjorts i Greppa Näringen.”*

Vad har vi
lärt oss?

Hur man påverkar människor i miljöfrågor

Greppa Näringen har genererat kunskap också mer generellt om hur man kommunicerar miljöfrågor. Eftersom kampanjen använder både det personliga mötet, Internet, filmer och en mängd olika material i tryckt form, finns nu kunskap om vad som har betydelse och hur man kan paketera budskap för att i möjligaste mån bli lyssnad till.

Att det går att förändra

Nio av tio lantbrukare säger att de har genomfört åtgärder efter utförd rådgivning. Då rör det sig både om små och stora åtgärder för miljön. Det är förstås svårt att säkert veta vilka av dessa åtgärder som hade gjorts även utan rådgivning och vad som hade gjorts av lantbrukaren efter annan mer vardagsbetonad inspiration till förändring, som att läsa artiklar och ta del av annan form av information.

Att förändring tar tid

Man kan diskutera vilka förväntningar på genomförda åtgärder som är realistiska. Vissa åtgärder är enkla och lönsamma på kort sikt. Andra kräver investeringar och görs troligen först när en maskin ska bytas ut eller inför nybyggnation. Men något som dokumenterats i återkommande intervjuundersökningar är att det är svårt att ändra attityder, till exempel i frågan om lantbrukets andel och roll för övergödningen. Det behövs oftast en övertygelse om att en åtgärd spelar roll för att den ska göras, annars gör man hellre ”som man alltid har gjort”.

Att det finns lönsamma miljöåtgärder

De flesta tillfrågade lantbrukare säger att rådgivningen i Greppa Näringen påverkat lönsamheten positivt – förmodligen mer beroende på inbesparade kostnader än på ökade intäkter. Det finns troligen fortfarande pengar att spara på de flesta gårdar genom att lantbrukaren deltar aktivt i miljöarbetet. För vissa handlar det om att trimma en produktion som redan är bra, medan det för andra som inte tidigare haft rådgivning ofta finns mer att göra.

Vilka som gått med och vilka inte

Det går inte att få alla att anmäla sig till Greppa Näringen. Det är inte heller nödvändigt när det gäller minskad övergödning. Det handlar om att tillräckligt många blir medlemmar, exempelvis genom aktivt uppsökande arbete, så att det sammantaget får betydelse för miljöarbetet. Sannolikt står de som inte anmält sig Greppa i högre grad utanför även annat såsom kokontrollen och grislänningens rådgivning. Dock finns en viktig skillnad mellan växtnäring och växtskydd. När det gäller växtskydd räcker det att en enstaka eller några få gör fel för att det ska få betydelse i miljön och rester av växtskyddsmedel i vattendrag ska överskrida gränsvärden. Därför blir det extra viktigt att få god anslutning till rådgivning om just växtskydd.

*”Varje lantbrukare
har sina personliga skäl
för att anmäla sig till
Greppa Näringen.”*

Varför lantbrukare har anmält sig

Varje lantbrukare har sina personliga skäl till att ha anmält sig till Greppa Näringen. I stort kan de delas in i följande;

- 1) de som är nyfikna på att prova rådgivning och som inte tidigare haft det. De ser möjlighet att spara kostnader i produktionen genom goda råd,
- 2) de som ser Greppa Näringen och lantbrukets eget miljöarbete som ett sätt att motverka tillkomsten av nya miljöregler,
- 3) de som menar att Greppa Näringen och övrigt miljöarbete är nödvändigt för att uppfylla konsumenternas krav på hur maten produceras,
- 4) de som uttrycker ett förvaltarperspektiv och ett altruistiskt synsätt där man vill bidra till miljöarbetet i stort och lämna över gården och jorden i bra skick till nästa generation.

Samarbete mellan organisationer är nödvändigt

Ingen organisation hade ensam kunnat utföra all den rådgivning, utbildning, och administration som gjorts i Greppa Näringen. Projektet har krävt all den kompetens och erfarenhet som de medverkande bidragit med inom såväl Jordbruksverket och Länsstyrelserna som rådgivningsföretagen och LRF.

Samarbete med marknaden och lantbrukets uppköpare

Det har alltid funnits kontakter och utbyte mellan Greppa Näringen och lantbrukets stora uppköpare som Arla och Lantmännen med flera. De har sina egna miljöambitioner och pågående program. För Greppa Näringen har det varit en fördel att få använda sig av de omfattande nätverk som dessa uppköpare har. De kommer i kontakt med många lantbrukare och på så sätt kan nya lantbrukargrupper intresseras för rådgivningen.

Samordning med EU:s miljöersättningar viktig

Det är en fördel att samordna enskild rådgivning med de åtgärder som lantbrukaren kan få miljöersättning för att utföra. Greppa Näringens rådgivare har uppmanat lantbrukarna att ta del av de stöd som finns för miljöskydd och när det gäller våtmarker har ett särskilt rådgivningsbesök utformats för att medverka till att stödet blir utnyttjat och våtmarker anlagda.

Nödvändigt med ny energi och återkoppling i ett långvarigt arbete

Greppa Näringen startade som en kampanj eller någon form av extra satsning eller kraftsamling - vilket ord man vill använda. Det är dock få kampanjer som pågår i tio år. Ingen kan behålla en glödande entusiasm så länge utan erkänsla och återkoppling. I ett så långvarigt arbete är det därför viktigt att främst lantbrukarna och rådgivarna får veta vad deras arbete lett till och att de får uppskattning för sitt arbete.

Förnyelse också nödvändigt

Efter flera års rådgivning och återkommande besök ställer lantbrukaren krav på nya budskap och råd. Vissa saker kan behöva göras årligen som gårdens växtnäringsbalans men är på sikt något som lantbrukaren bör lära sig att göra själv. I stället behöver rådgivningen förnyas eller fördjupas. Exempel på förnyelse är starten av klimatrådgivning och rådgivning kopplad till övergödda vattendrag, som en del i vattendirektivet. Erfarenheten från 20–30 års samlat arbete från lantbrukets arbete med övergödning och från tio års rådgivning kring detta, kommer väl till pass nu när rådgivning för första gången ska starta för att minska jordbrukets klimatgasutsläpp.

Status bland rådgivarna

En återkommande diskussion är vilken status rådgivning inom Greppa Näringens tillmäts i rådgivningsföretagen. Ofta får nyanställda utföra rådgivning och på så sätt lära sig att arbeta som rådgivare. Det är naturligt att en nyanställd och ofta ung rådgivare inte har samma erfarenhet som en äldre. En del lantbrukare har varit missnöjda med den rådgivning som ges inom Greppa Näringen då de inte tycker att den tillfört tillräckligt mycket nytt. Andra har uppskattat att få kontakt med nya rådgivare och få impulser från en som nyligen gått sin grundutbildning. En god introduktion av nya rådgivare är en viktig uppgift för de företag som tar på sig att utföra miljörådgivningen, så att lantbrukaren känner att rådgivningen är till nytta på företaget.

Långsiktig finansiering underlättar

Greppa Näringen har finansierats av nationella medel tillsammans med EU-medel. Under de första åren tilldelades Greppa Näringen medel för verksamheten för ett år i taget, det vill säga en osäker planeringshorisont. Länsstyrelserna var varje år tvungna att invänta beslut innan verksamhet kunde påbörjas och rådgivningsföretagen blev försiktiga när det gällde att anställa personal.

Allteftersom verksamheten visat sig fungera har nya finansieringsvägar öppnats, såsom återförda skatter på mineralgödsel, som via LRF förts till verksamheten. Under de senaste åren har öronmärkta medel avsatts från EU-budgeten för arbete med vattenkvalitet och klimat och som kommit Greppa Näringen till del. Troligen kunde verksamhetsplaneringen på alla nivåer ha varit mer genomtänkt om finansieringen varit säker för fler år i taget. Å andra sidan är det en lärdom att bra verksamhet hittar finansiering och att det gäller att ”våga” visa vägen för att få finansiärer.

*”Rådgivaren gör tillsammans
med lantbrukaren en miljömåls-
avstämning efter tre till fyra år”*

Greppa Näringens
resultat – vad har
vi åstadkommit?

Metoder för uppföljning och utvärdering

VÄXTNÄRINGSBALANSER. När växtnärbalanser beräknats på gårdarna i samband med rådgivningen samlas dessa i en databas tillsammans med andra uppgifter om gårdens produktion. Ett system har utvecklats i Greppa Näringen där balanserna före och efter rådgivning jämförs. Urvalet är gårdar där lantbrukaren fått minst fyra rådgivningsbesök varav minst två med balansberäkningar. Det har i medeltal gått fyra till fem år mellan den första och den senaste balansen. I den senaste sammanställningen ingår data från åren 2000 till 2010. Lantbrukarna har i genomsnitt fått fem rådgivningsbesök utöver de två besöken med växtnärbalans. Gårdarna delas in efter dominerande produktionsinriktning; växtodling, mjölk, gris, nöt, respektive blandad djurhållning (gårdar där inget av djurslagen står för mer än 75 procent av produktionen). Förändringarna studeras för varje kategori för sig och det är samma gårdar som studeras för gårdarnas första och senaste balans. Gårdar med blandad djurhållning, eller där produktionsinriktning förändrats, har inte tagits med. Totalt ingår 2 274 gårdar som tillsammans omfattar 290 000 hektar i beräkningarna, vilket är unikt många för denna typ av utvärdering, även internationellt sett.

BERÄKNINGAR AV KVÄVEUTLAKNING OCH KVÄVEAVGÅNG TILL LUFT.

Tillsammans med att växtnärbalanserna lagras även uppgifter om odling och djurproduktion och utnyttjas för beräkning av kväveutlakning och ammoniakavgång. Samma beräkningsprogram, STANK in MIND, utnyttjas för detta som rådgivarna använder under rådgivningsbesöken.

MILJÖMÅLSAVSTÄMNINGAR. För att följa upp om åtgärder genomförts på gårdarna gör rådgivaren tillsammans med lantbrukaren en "miljömålsavstämning" efter tre till fyra år. Under åren 2007–2010 gjordes 791 sådana. Även från dessa avstämningar finns uppgifter i Greppa Näringens databas, som visar hur stor andel av lantbrukarna som utfört en viss åtgärd på gårdar där den kan vara aktuell, till exempel hur många som vidtagit stallgödselåtgärder som procentuell andel av antalet gårdar med djurhållning.

"Ett system har utvecklats i Greppa Näringen där balanserna före och efter rådgivning jämförs."

Växtnäringsbalanser

Störst antal balanser är insamlade från mjölkgårdar och växtodlingsgårdar och flest balanser är utförda i Skåne, följt av Västra Götalands län (tabell 1).

Tabell 1. Antal gårdar per produktionsinriktning och fördelning mellan län

Medelvärdes- gårdar	Antal gårdar	Skåne %	V. Göta- land %	Kalmar %	Halland %	Övriga län %
Växtodling	919	73	14	2	3	8
Mjök	1045	52	21	11	8	8
Gris	186	57	17	4	13	9
Kötttdjur	124	37	28	15	14	6
Totalt	2274					

Vad säger balansen?

Minskningar av överskotten i balanserna är inte något direkt mått på minskade förluster till miljön, men visar att effektiviteten i produktionen ökar. Minskade överskott beror ofta på oförändrade eller ökade skördar och ökad animalieproduktion, samtidigt med minskad införsel av växtnäring i form av mineralgödsel och fodermedel, vilket innebär minskade kostnader för lantbrukaren. Överskotten var i medeltal vid senaste balansen: 41 kilo kväve per hektar på växtodlingsgårdar, 130 kilo på mjölkgårdar, 87 kilo på grisgårdar och 108 kilo kväve per hektar på gårdar med kötttdjur.

Risken för nitratutlakning, avgång av ammoniak och lustgas, samt fosforförluster minskar när överskotten av växtnäring minskar. På samma jordart är kväveutlakningen i allmänhet relativt begränsad på en mjölkgård medan den kan vara mer omfattande på en växtodlingsgård eller ännu större på en grisgård med potatisodling. På alla typer av gårdar där stallgödsel hanteras är förlusterna av kväve i form av ammoniak betydande, medan de ofta är mycket små på en växtodlingsgård.

Av tabell 2 framgår att kväve och fosforöverskotten minskat signifikant på de flesta gårdstyper.

Tabell 2. Förändring i överskott av fosfor och kväve mellan första och senaste balansen

Medel- värdes- gårdar	Antal gårdar	Förändring i överskott				Förändring mineralgödsel införsel				Förändring foder införsel			
		N, kg/ha*	sign**	P, kg/ha	sign	N, kg/ha	sign	P, kg/ha	sign	N, kg/ha	sign	P, kg/ha	sign
Växtodling	919	-5,4	***	-1,6	***	0,3		-0,6	*				
Mjök	1045	-10,4	***	-1,4	***	-6,6	***	-0,6	***	-1,7		-1,0	***
Gris	186	-13,0	**	-6,1	***	0,6		-0,4		-6,8		-3,6	**
Kötttdjur	124	-0,9		-2,2	**	1,0		-0,6		5,1		0,3	
Totalt	2274												

* På varje gård har förändringen av kväveöverskottet justerats i förhållande till ett s.k. jämförelsevärde som innefattar djurtäthet, grödsammansättning och försäld mängd stallgödsel. På detta sätt visas skillnaden i överskottet som beror av miljöåtgärder och inte i första hand förändringar i produktionen. Djurtätheten minskade mellan balanstillfällena något på gårdar med mjölk- och grisproduktion, medan den ökade på gårdarna med kötttdjur.
** Kolumnen "sign" visar vilka skillnader mellan första och senaste balansen som är statistiskt signifikanta.
(*** P<0,001, **p<0,01, *p<0,05)

Förklaringen till minskade överskott är minskad införsel av växtnäring med mineralgödsel (främst på mjölkgårdar) och med fodermedel (främst på grisgårdar). På växtodlingsgårdar och grisgårdar har utförseln av skördeprodukter ökat signifikant, vilket ökat effektiviteten. Inköpen av mineralgödsel har kunnat minska genom att gårdens stallgödsel utnyttjats bättre tillsammans med bättre teknik för gödsling och anpassning av gödselgivorna efter förfrukt. Minskad införsel av foder beror på att foderstaterna anpassats bättre till djurens behov och att utnyttjandet av eget vallfoder förbättrats och att foderspillet minskat.

Utlakning av kväve

Beräkningar för gårdar i databasen

Gårdsdatabasen utnyttjas för att uppskatta kväveutlakningen. Genom att använda Greppa Näringens beräkningsmodell har kväveutlakningen beräknats för motsvarande tidsperiod som för beräkningarna av växtnäringsbalanser. I medeltal för gårdarna har utlakningen varit mellan 30–35 kilo per hektar. Utlakningen är ett resultat av många faktorer, såsom jordart, grödval och odlingslokal. Faktorerna kan förstärka eller motverka varandra. På mjölk- och nötgårdar är marken till stor del bevuxen året runt vid odling av vall, vilket ger låg utlakning. Samtidigt är lätta jordar vanliga på dessa gårdar och denna jordtyp är utlakningsbenägen.

Med hjälp av uppgifter om förändringar på de olika gårdarna när det gäller gröd-fördelning, djurtäthet, stallgödselslag, spridningstidpunkt för stallgödsel, tidpunkt för jordbearbetning och vallbrott, areal fånggrödor och gödslingsintensitet, har förändringen av utlakningen beräknats för varje gårdstyp. Åkerarealen på de studerade gårdarna 290 000 hektar utgör drygt 40 procent av arealen på alla gårdar i Greppa Näringen (703 000 hektar). En uppskalning av utlakningen från de studerade gårdarna har gjorts till alla gårdar vars brukare tagit emot minst fyra rådgivningsbesök (ytterligare 190 500 hektar) (tabell 3) och till 50 procent av arealen på de gårdar vars brukare fått 1–3 rådgivningar (ytterligare 221 000 hektar).

Tabell 3. Beräknad minskning av utlakning av kväve efter rådgivning i Greppa näringen.

	Beräknad minskad utlakning på medelvärdesgårdar				Omräknat till alla gårdar med minst 4 rådgivningsbesök. (69% av arealen)		
	kg/ha	Areal, ha	Antal företag	kg N	Areal, ha	Antal företag	kg N
Växtodling	0,62	131 705	919	81 657	198 403	1 382	123 010
Mjölk	2,28	102 260	1 045	233 153	155 392	1 581	354 294
Kött*	1,60	9 933	124	16 091	25 544	302	41 381
Gris	0,55	28 271	186	15 549	53 628	374	29 495
Blandat*	1,70	13 322	121	22 381	36 263	345	60 922
Övriga*	2,50	5 799	34	14 440	12 517	93	31 167
		291 290	2 429	383 271	481 747	4 077	640 269

*Skattad utlakningsminskning

Minskningen av årlig kväveutlakning på de studerade gårdarna beräknades till 383 ton kväve. Vid en uppskalning av effekten enligt ovan, har den årliga totala utlakningen på gårdarna i Greppa Näringen minskat med 790 ton mellan första och senaste tidpunkten för beräkning av växtnäringsbalans.

Resultat från Miljömålsavstämningarna

Diagram 1 visar hur stor andel av de lantbrukare som gjort en miljömålsavstämning som uppger att man gjort olika åtgärder som minskar nitratutlakningen, dels före och dels efter år 2000.

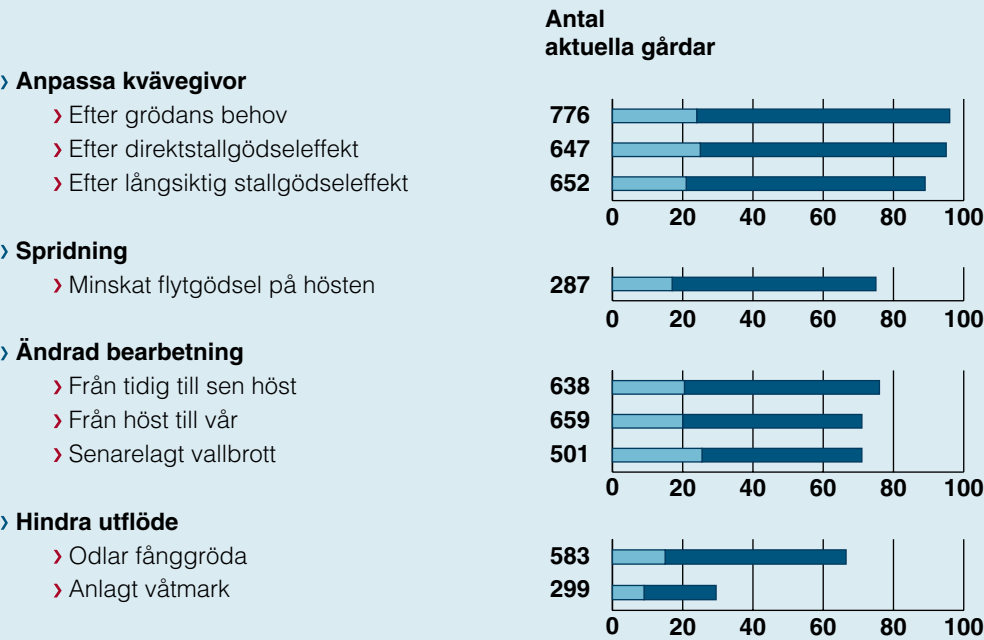

Diagram 1. Åtgärder som minskat nitratutlakningen efter rådgivning i Greppa Näringen före (ljusblått fält) och efter (mörkblått fält) år 2000, procent av totalt antal gårdar där åtgärden är möjlig. Uppgifter lämnade för 791 gårdar under åren 2007–2010.

Av lantbrukarna uppger 45–71 procent att man under perioden efter 2000 anpassat kvävegivorna bättre än tidigare till grödans behov och till stallgödsels direkta och långsiktiga kväveeffekt. Man har minskat mängden och antalet tillfällen då flytgödsel sprids på hösten till höstsäd, och väntat med bearbetning till senare under hösten eller till våren och börjat odla fånggrödor. Brytningen av vallarna har senarelagts från tidig höst till sen höst eller till våren.

Ammoniakförluster

Beräkningar för gårdar i databasen

Vid Greppa Näringens rådgivning används dataprogrammet STANK in MIND för beräkning av ammoniakförluster för olika lagrings- och spridningssätt för stallgödsel. Beräkningarna och underlaget för dessa beräkningar samlas inte i databasen lika utförligt som för kväveutlakningen. Därför är ammoniakförlusterna svårare att uppskatta. Vissa antaganden kan dock göras. Djurhållningen och främst stallgödselhanteringen bidrar med 95 procent av jordbrukets ammoniakutsläpp enligt rapporter från SCB, så det är på gårdar med djur som förlusterna främst är av intresse. Ammoniakförlusterna uppgick i medeltal från Greppa Näringens gårdar med mjölk- nöt- och grisproduktion till 32–34 kilo per hektar, medan de endast uppgick till något kilo på växtodlingsgårdarna, där det används mycket lite stallgödsel. Av arealen åker som finns på Greppa Näringens gårdar finns 41 procent på växtodlingsgårdar och 59 procent på djurgårdar.

Tabell 4 visar totala minskningen av kväve på gårdarna i sammanställningen och omräknat till alla gårdar som tagit emot fyra rådgivningsbesök. Minskningen av överskotten av kväve i växtnärbalanserna på djurgårdar uppgick efter uppskalning på motsvarande sätt som för kväveutlakningen, till 2485 ton kväve. Om ammoniakförlusterna antas utgöra 25–30 procent, motsvarar det en minskning av ammoniak 620–745 ton, men detta är en mycket grov uppskattning.

Tabell 4. Förändring i överskott av kväve mellan första och senaste balansen

	Förändring i överskott på medelvärdesgårdar				Omräknat till 69% av arealen: alla gårdar med minst 4 rådgivningsbesök		
	kg N/ha	Areal, ha	Antal företag	kg N	Areal, ha	Antal företag	kg N
Växtodling	-4,2	131 705	919	-553 161	198 403	1 382	-833 293
Mjölk	-9,4	102 260	1 045	-961 244	155 392	1 581	-1 460 685
Kött*	5,9	9 933	124	58 605	25 544	302	150 710
Svin	-13,8	28 271	186	-390 140	53 628	374	-740 066
Blandat*	-1,1	13 322	121	-14 654	36 263	345	-39 889
Övriga*	5,5	5 799	34	31 895	12 517	93	68 844
		291 290	2 429	-1 828 700	481 747	4 077	-2 854 380

Resultat från Miljömålsavstämningarna

Diagram 2 visar hur stor andel av de lantbrukare som gjort en miljömålsavstämning som uppger att man gjort olika åtgärder som minskar ammoniakförlusterna, dels före och dels efter år 2000.

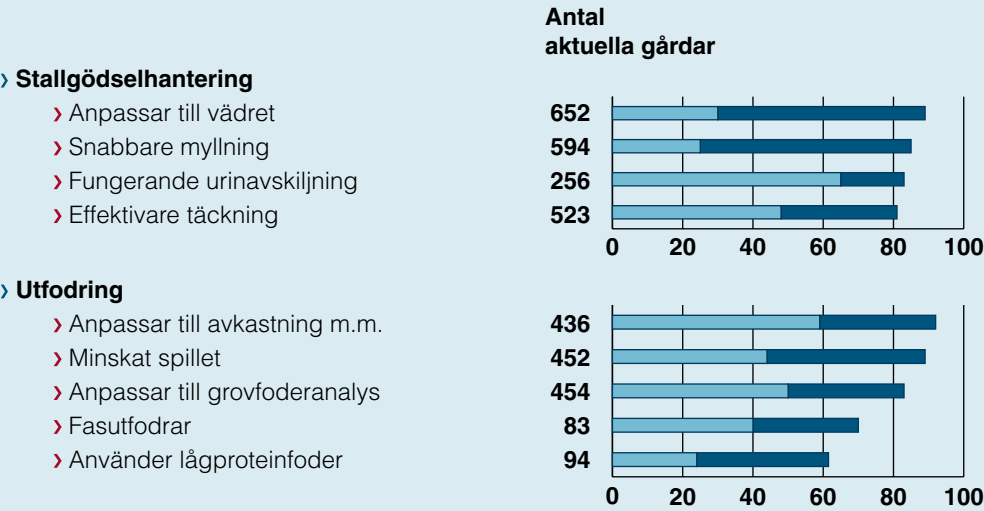

Diagram 2. Åtgärder som minskat ammoniakförlusterna efter rådgivning i Greppa Näringen före (ljusblått fält) och efter (mörkblått fält) år 2000, procent av totalt antal gårdar där åtgärden är möjlig. Uppgifter lämnade för 791 gårdar under åren 2007–2010.

Av lantbrukarna uppger 45–60 procent att man under perioden efter 2000 jämfört med tidigare år myllar stallgödseln snabbare och i större utsträckning undviker att sprida stallgödsel när det är varmt och blåsig. Man har gjort åtgärder som minskat foderspillet i stall och vid konserveringen av vallfodret.

Lustgas

Beräkningar för gårdar i databasen

Lustgas eller dikväveoxid är en av de viktigaste växthusgaser som avgår från jordbruket. De två andra är metan och koldioxid. Lustgas bildas i jordbruksmarken vid bakteriers omsättning och nedbrytning av organiskt material. Processen gynnas av att det finns lättillgängligt kväve och kol samtidigt som markens innehåll av syre pendlar mellan syrefri miljö och låg syrehalt. Marken behöver även hålla en viss vattenhalt. Andra delar av produktionen där förluster av lustgas kan uppstå är till exempel i en djupströbädd.

Det är svårt både att mäta och att beräkna lustgasavgången. Vid beräkningar av klimatpåverkan används inom IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) en procent av tillförd mängd kväve till marken via mineralgödsel, kvävefixering och skörderester som mått på lustgasavgången. Till detta kommer andra processer som ger lustgasavgång, till exempel vid tillverkning av mineralgödsel före gården och när kvävet lämnat marken, det vill säga efter gården i samband med ammoniakavgång och nitratutlakning. Även kväve i stallgödsel ger upphov till lustgasavgång i marken men för att undvika dubbelräkning beräknas klimatpåverkan räknas främst vid odlingen av fodret.

I diagram 3 illustreras hur mycket införseln av kväve med mineralgödsel och kvävefixerande grödor sammantaget minskat på gårdarna under rådgivningsperioden. Denna tillförsel är en viktig del av jordbrukets källa till lustgas och om minskade mängder tillförs marken minskar risken för lustgasavgång, även om sambandet är tydligare vissa år än andra. Lustgasens klimatpåverkan är 298 gånger starkare än motsvarande mängd koldioxid. Genom att använda uppgifter om marktillförseln och utföra en uppskalning motsvarande den för kväveutlakning kan lustgasavgången till följd av detta uppskattas ha minskat med 31 ton eller 9200 ton CO₂-ekvivalenter på gårdarna. Men många andra faktorer än gödsling och kvävefixering påverkar gårdarnas klimatpåverkan och ny kunskap tas in efterhand i Greppa Näringens rådgivning och uppföljningssystem.

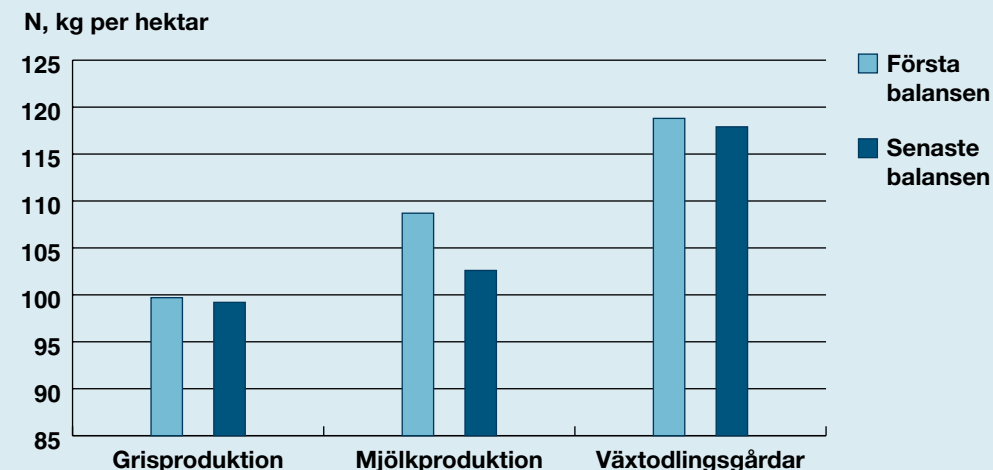

Diagram 3. Tillförsel av kväve med mineralgödsel och kvävefixering (nytt kväve) på gårdar i Greppa Näringen vid tidpunkten då första respektive senaste balansen utförts.

Fosforförluster

Beräkningar för gårdar i databasen

Av tabell 2 i avsnittet om växtnäringsbalanser framgår att överskotten av fosfor minskat på gårdarna under rådgivningsperioden. Genom att använda dessa uppgifter och utföra en uppskalning motsvarande den för kväveutlakning kan den totala minskningen av överskotten av fosfor summeras till 1260 ton. Förluster av fosfor är dock mycket svåra att beräkna, eftersom de beror på många andra saker än enbart tillförseln till åkermarken. Förlusterna kan bero på vårfloedens storlek, markens bearbetning, jordart, fosformätnad i marken, grödval och om fosfor uppträder i partikelbundet eller löst form. Forskning har ändå visat att försöksled med höga fosforgivor ger mycket större fosforförluster än led som gödslas med givor som motsvarar vad grödan tar upp.

Som ett försök att uppskatta förlusterna av fosfor på Greppa Näringens gårdar har endast data sammanställts från gårdar där flertalet fält ligger i de två högsta klasserna för lättillgängligt fosfor i marken, klass IV och V och som samtidigt har haft överskott i balansen, sammantaget 22 procent av gårdarna. En uppskalning enligt ovan ger en minskning av överskotten om drygt 300 ton fosfor. Om det antas att 5-10 procent av detta överskott skulle ha utlakats, kan den årliga minskningen av fosforförlusterna antas uppgå till mellan 15 och 30 ton totalt för gårdarna i Greppa Näringen under rådgivningsperioden.

Resultat från Miljömålsavstämningarna

Diagram 4 visar hur stor andel av de lantbrukare som gjort en miljömålsavstämning som uppger att man gjort olika åtgärder som minskar fosforförlusterna, dels före och dels efter år 2000.

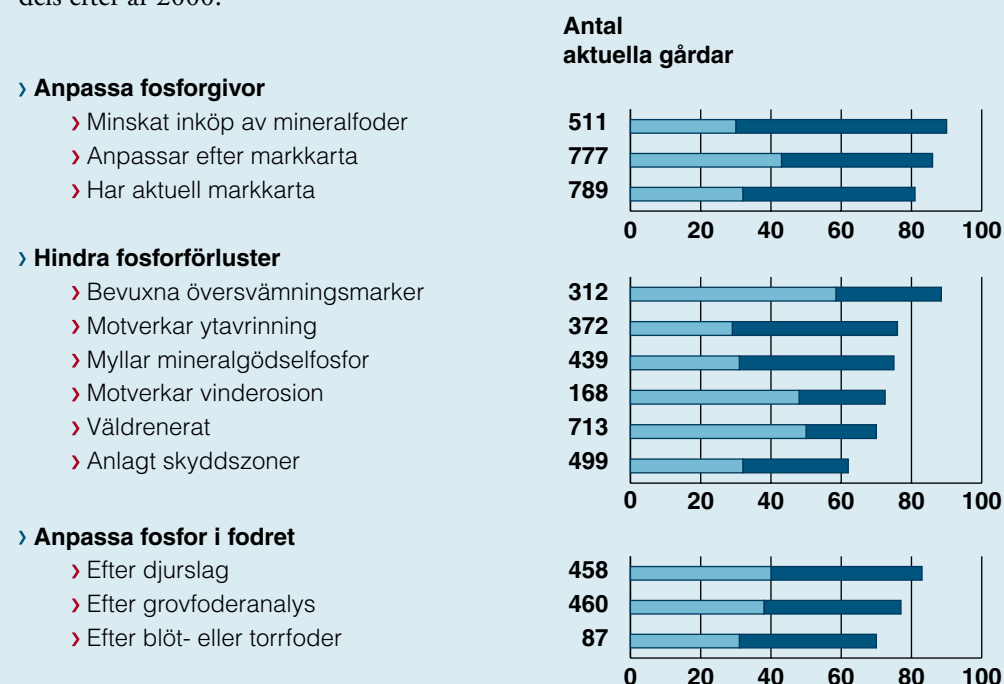

Diagram 4. Åtgärder som minskat fosforförlusterna efter rådgivning i Greppa Näringen före (ljusblått fält) och efter (mörkblått fält) år 2000, procent av totalt antal gårdar där åtgärden är möjlig. Uppgifter lämnade för 791 gårdar under åren 2007–2010.

Av lantbrukarna, är det 60 procent som uppger att man under perioden efter 2000 jämfört med tidigare år minskat sina inköp av fosfor med mineralgödsel. 48 procent har markkarterat sina marker i större grad än tidigare och 45 procent säger motverkar numer i större grad ytavrinning genom att oftare antingen tillämpa reducerad jordbearbetning, vårplojning eller plojning vinkelrätt mot fältets lutning. 40–43 procent uppger att man anpassar fosforgödslingen bättre efter markkarta och genomsnittlig skörd, myllar mineralgödsel fosfor, och anpassar fosforinnehållet i fodret bättre till djurslag och foderanalyser.

Växtskydd

Inom växtskyddsområdet hade många lantbrukare redan i slutet av 1990-talet infört förbättrade rutiner till följd av skärpt lagstiftning och miljöprogram och leveranskrav från uppköpare av lantbrukets produkter.

Resultat från Miljömålsavstämningarna

Av diagram 5 framgår att 42–43 procent av lantbrukarna under perioden efter 2000 jämfört med tidigare år blivit noggrannare med att tillämpa rekommenderade markanpassade skyddsavstånd och aktivt använda "Hjälpredan" för att bestämma vindanpassade skyddsavstånd.

› Hantering av spruta och preparat

- › Sköljer sprutan i fält
- › Påfyllning på rätt plats
- › Utvändig rengöring i fält
- › Funktionstest
- › Använder skyddsutrustning

› Användning

- › Lämnar förpackningar till insamling
- › Parkerar på lämplig plats
- › Håller skyddsavstånd
- › Sprutar ej på gårdsplanen
- › Inga ogräspreparat sent på hösten
- › Använder "Hjälpredan"
- › Anlagt skyddzoner
- › Inte ökat glyfosatanvändningen

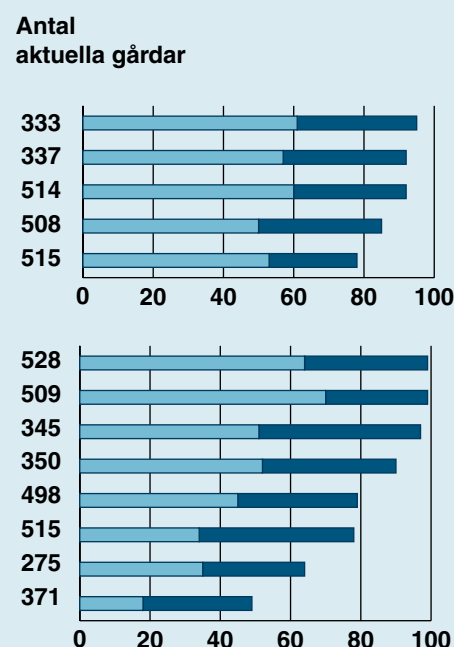

Diagram 5. Åtgärder som minskat riskerna vid hantering av växtskyddsmedel efter rådgivning i Greppa Näringen före (ljusblått fält) och efter (mörkblått fält) år 2000, procent av totalt antal gårdar där åtgärden är möjlig. Uppgifter lämnade för 791 gårdar under åren 2007–2010.

Av de som fyllt i avstämningen uppger 35–36 procent att man idag i högre utsträckning fyller sin spruta på tät platta med uppsamling, biobädd eller med mobil utrustning i fält och efter sprutningen i fält sköljer sprutan och sprutar ut sköljvattnet. Man menar att man idag alltid lämnar tomma förpackningar väl sköljda till insamling och inte längre sprutar med glyfosat på gårdsplanen.

Markpackning

Greppa Näringen ger även råd om hur lantbrukarna kan minska markpackningen. En packad mark ökar förlusterna av fosfor och lustgas. Grödornas rotutveckling försämras också när marken är packad, vilket även påverkar kväveupptaget. Åtgärder för att minska maskinernas påverkan vid olika arbetsmoment är en viktig del för att minska packningen.

Resultat från Miljömålsavstämningarna

När det gäller markpackning uppger 45–46 procent av lantbrukarna vid miljömålsavstämningen att man idag jämfört med före år 2000, i högre grad tar hänsyn till ringtryck och bearbetningstidpunkt vid olika fältarbeten (diagram 6).

› Markpackning

- › Hänsyn till ringtryck
- › Anpassar däck

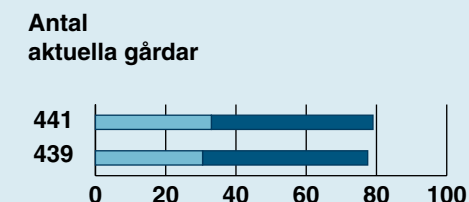

Diagram 6. Åtgärder som minskat markpackningen och därmed förlusterna av fosfor, lustgas och nitrat efter rådgivning i Greppa Näringen före (ljusblått fält) och efter (mörkblått fält) år 2000, procent av totalt antal gårdar där åtgärden är möjlig. Uppgifter lämnade för 791 gårdar under åren 2007–2010.

Greppa Näringens
genomslag
i lantbrukarkåren

Kompetensutveckling och ”från ord till handling”

Under åren har ett antal enkätundersökningar genomförts bland lantbrukare om deras attityd till miljöfrågor och erfarenhet av arbetet med Greppa Näringen. I en undersökning som utfördes våren 2011 (Landja) angav 91 procent av tillfrågade lantbrukare i de sydligaste länen att de känner till Greppa Näringen. Motsvarande för hela Sverige när det gäller LRF-medlemmar i hela Sverige var 84 procent. Bland lantbrukare utanför Greppa Näringens målgrupp, till exempel de med mindre än 20 hektar, lantbrukare i Svealands skogsbygder och i Norrland låg kännedomen på en lägre nivå, 58–66 procent.

En annan undersökning (ARS) som utfördes i Västra Götaland 2010 bland lantbrukare som fått besök av Greppa Näringens rådgivare, angav 82 procent att man var nöjd eller mycket nöjd med rådgivningen och rådgivarnas bemötande. Mer än hälften svarade att man förändrat sin produktion till följd av de råd man fått och framförallt gällde förändringarna gödslingen. Det främsta skälet till förändringar var miljöskäl men även ekonomin spelade roll.

Sommaren 2011 ställdes i intern regi frågor om Greppa Näringen till lantbrukare på Borgeby fältdagar i Skåne och på Brunnby Lantbrukardagar i Västmanland, samt via telefon till lantbrukare i Örebro län. Av medlemmarna angav lantbrukarna att det viktigaste med Greppa Näringen är att man får kunskap om växtnäring allmänt och om att använda växtnäringen på ett resurseffektivt sätt. Man menade att Greppa Näringen väl förstår miljöfrågor och lantbrukets förutsättningar samt ger konkreta råd och verktyg till lantbrukaren. Greppa Näringen uppfattas som kunnigt, professionellt, bra för miljön och engagerande. 55–57 procent av medlemmarna i undersökningen på Borgeby var nöjda eller mycket nöjda med rådgivningen och ansåg sig fått ny kunskap i och med rådgivningen. Rådgivningen ansågs i hög grad vara ”till nytta för miljön”, 67 procent angav den högsta nivån, steg 4–5 på en femgradig skala, men även påståendet ”till nytta för lantbrukaren” graderades till fyra och fem av 61 procent av tillfrågade medlemmar.

Kunskapshöjning i rådgivarkåren

I Greppa Näringen har information samlats in och förmedlats om vilka av de åtgärder som lantbrukaren gör som har positiva respektive negativa effekter på miljön. Detta har gjorts via forskningsreferat i nyhetsbrev, vid fortbildningskurser för rådgivare och med underlagsmaterial till rådgivningsbesöken. Genom att rådgivare från de ordinarie rådgivningsföretagen anlitas för Greppa Näringens rådgivning har nyheter inom miljöområdet som varit lönsamma att genomföra, även nått lantbrukarna vid rådgivarnas produktionsrådgivning.

Vad hade hänt på gårdarna utan Greppa Näringens rådgivning?

Frågor har ställts till projektledningen vilka av de förändringar som kan konstateras på gårdarna som hade skett även utan rådgivningen i Greppa Näringen. Det är svårt att ha en åsikt om detta eftersom nationella sammanställningar även inkluderar gårdar i Greppa Näringen. De flesta av Sveriges lantbruksrådgivare och heltidslantbrukare har kommit i kontakt med Greppa Näringen i många sammanhang, vilket gör att det nästan är omöjligt att finna jämförelsegrupper som inte påverkats.

SCB gör regelbundet sammanställningar som skulle kunna jämföras med uppgifterna i Greppa Näringens databas. Enligt rapporter från SCB minskade till exempel ammoniakavgången från hela lantbruket med fem procent mellan åren 2003 och 2007. Överskotten i nationella växtnäringsbalanser minskade med sju kilo per hektar för kväve och med ett kilo per hektar för fosfor under motsvarande period. Det är dock svårt att jämföra resultaten från Greppa Näringens gårdar som främst finns i Sveriges mest intensiva jordbruksbygder med dessa siffror som bygger på hela jordbruksmarken, även områden med betydligt extensivare jordbruk.

Internationell utblick

Greppa Näringen uppmärksammas internationellt

Greppa Näringen har visat sig vara en pionjär och gått före när det gäller att prova individuell upprepad gådsrådgivning i stor skala. Kombinationen traditionell information och miljöersättningar har varit framgångsrik för svensk del.

Intresset för rådgivning som redskap i lantbrukets miljöarbete har ökat tydligt under de tio år som Greppa Näringen verkat. De svenska miljömålen har varit en motor för utvecklingen av Greppa näringen. Genom tillkomsten av EU:s ramdirektiv för vatten finns det en ny stor ”beställning” av att få vattenvårdande åtgärder utförda. I sammanhanget av det direktivet pågår en diskussion om ökad satsning på rådgivning.

Andra nationella miljörådgivningsinitiativ

Under åren med Greppa Näringen har frågan ofta ställts om det finns något liknande arbete i andra länder, men det har inte varit lätt att hitta. I Storbritannien pågår något som liknar både Greppa Näringen och Greppa Växtskyddet. Det heter ”Voluntary Initiative” (VI) och betyder just det frivilliga initiativet. Det startade som ett alternativ till en tidigare planerad skatt på växtskyddsmedel. VI blev den brittiska lantbrukarnäringens försök att minska riskerna med växtskyddsmedel utan ökade pålagor som skatter.

För övrigt finns individuell rådgivning som en del i olika projekt, ofta regionala sådana som vänder sig till ett begränsat antal lantbrukare, 100–200 stycken. Som TEHO-projektet i Finland som arbetat mest med erosion och fosforförluster och danska regionala projekt kring vissa fjordar. Det nyligen startade EU-finansierade Östersjöprojektet Baltic Deal håller på att bygga upp ett system med demonstrationsgårdar som ska utnyttjas för kurser och i rådgivning.

Transnationella rådgivningsinitiativ inom miljö- och jordbruksområdet runt Östersjön

I det pågående projektet Baltic Deal deltar sju stycken partners från lika många länder runt Östersjön. Både rådgivningsorganisationer och bondeorganisationer är representerade. Projektet är ett flaggskeppsprojekt i EU:s Östersjöstrategi.

Med en budget på cirka 40 miljoner kronor från Baltic Sea Region Interreg Program och NEFCO/NIB Baltic Sea Action Plan Fund, strävar projektet efter att optimera användandet av växtnäring och därmed bidra till minskat läckage på ett kostnadseffektivt sätt men med en bibehållen produktion. Detta kommer att åstadkommas genom att vidareutveckla rådgivningsorganisationerna men också genom att organisera mer än hundra demonstrationsgårdar i ett nätverk för att visa nydanande och intressanta åtgärder och metoder.

Inspirerade av de goda erfarenheterna och de positiva resultaten i Greppa Näringen har flera initiativ gjorts för att uppmåna till fler och bättre rådgivningsinsatser runt Östersjön.

Lettland och Sverige genomförde ett gemensamt seminarium i Riga 2007 där mer än 40 experter och projektledare kopplade till rådgivningsorganisationer från nio länder träffades och diskuterade nationella och Östersjöbredda behov och ambitioner. Detta seminarium ledde till starten av det svenskfinansierade projektet Baltic Agreement med partners från Estland, Lettland, Litauen, Polen, Finland och Sverige. Detta tvåårsprojekt fokuserade under 2008 och 2009 på att bidra till att rådgivningsorganisationerna skulle bli bättre utrustade att utföra rådgivning om bättre växtnäringsutnyttjande och därmed minskning av läckaget. De positiva erfarenheterna från dessa aktiviteter fick fem bondeorganisationer att utveckla en projektidé som ledde till det nu pågående projektet Baltic Deal.

Utveckling i omvärlden

Tittar man framåt finns mycket som tyder på ökad rådgivning, inte som projekt utan i själva "linjearbetet". I Polen har man börjat att i liten skala genomföra miljörådgivning. I Skottland har man börjat med "one to one" besök på gårdarna och i Finland föreslås TEHO permanentas som ett miljöstöd för att utarbeta en miljöhandbok för gården. Även på EU nivån har det nu inför reformen av EU:s gemensamma jordbrukspolitik diskuterats om inte rådgivningen kan spela en större och mer central roll. Ett viktig skäl till detta är att det är en flexibel och gårdsspecifik åtgärd som möjliggör anpassade lösningar till den enskilda gården.

Ur detta perspektiv har Sverige och Greppa Näringen varit en pionjär och gått före och flera internationella delegationer har besökt projektet för att få mer information. Greppa Näringen har presenterats på internationella konferenser och mässor i Norden, Östersjöländerna inklusive Ryssland och i EU. Man kan beskriva detta som en form av export av svenskt miljökunskande inom lantbruket.

*”På senare år har allt fler röster
höjts för betydelsen av internationellt
miljöarbete runt Östersjön.”*

Framtid fortsättning

Framtid fortsättning

Naturligtvis löser inte rådgivning till lantbrukare alla lantbrukets miljöproblem. Men det gör inte heller de andra två styrmedlen: lagstiftning och miljöersättningar. Däremot kan man säga att alla tre tillsammans har möjlighet att på sikt bidra till ett uthålligt lantbruk.

Ofta samverkar de tre styrmedlen ovan med jordbrukspolitiken och övrig utveckling i lantbruket så att läckaget av kväve och fosfor minskar. Så har det varit under större delen av de senaste 20 åren. Läckaget har minskat betydligt under de senaste årtiondena både på grund av faktiska miljöåtgärder och av att lantbruksproduktionen i Sverige minskat i omfattning. Det kan dock bli så i framtiden att odlingen och djurhållningen åter ökar och uttraderar en del av de läckageminskningar som gjorts. Även i övriga länder kring Östersjön kan produktionen komma att öka. På senare år har allt fler röster höjts för betydelsen av internationellt miljöarbete runt Östersjön. Det faktum att det tar tid att påverka havet påtalas också. Det gängse sättet att uttrycka sig idag bland forskarna är att det kommer att ta flera decennier att se tydliga och omfattande tecken på att Östersjön blir friskare.

2013 är sista året i denna programperiod med EU:s jordbrukspolitik. Inför en kommande period är det lämpligt med en förnyad diskussion om hur Greppa Näringen och miljöarbetet kan förnyas. Vad vi lärt oss avsnittet i denna skrift kan vara en av utgångspunkterna. Utan att föregripa en sådan diskussion finns det minst fyra tydliga fortsatta "beställningar" av en väl fungerande miljörådgivning till lantbruket.

1. KLIMATFRÅGAN. Den första är klimatfrågan där åtgärdsarbetet bara är i början och kommer fyllas med alltmer innehåll och få allt större betydelse. Här finns en tydlig roll för Greppa Näringen under perioden 2014 till 2020.

2. EU:S VATTENDIREKTIV. Under perioden 2014 till 2020 finns viktiga årtal i vattendirektivets tidtabell. Vattendirektivets krav på leverans av god ekologisk status sammanfaller med nästa programperiod med jordbrukspolitiken och därför blir det naturligt att rådgivning om vattenvård anpassas till denna beställning.

3. EU:S DIREKTIV OM HÅLLBAR ANVÄNDNING AV BEKÄMPNINGSMEDEL. Nya och hårdare krav på vilka växtskyddsmedel som får användas förändrar vardagen för odlare av vissa grödor. Här finns en utmaning både i att ytterligare minska riskerna med användning och i att hitta alternativa bekämpningsstrategier och förebyggande åtgärder.

4. DEN "VANLIGA" ÖVERGÖDNINGSFRÅGAN. De svenska miljömålen och internationella åtaganden för havsmiljön, såsom HELCOM:s "Baltic Sea Action Plan" och EU:s maritima direktiv, gör att krav ställs på ytterligare minskningar av transporter av växtnäring från lantbruket till havet.

*Ett decennium av råd
som både lantbruket
och miljön tjänar på*

Greppa Näringen har med åren utvecklats till den omfattande verksamhet som det är idag. Rådgivningen startade 2001 i områden där den bedömdes ge mest miljönytta - där läckaget är störst per hektar och det var Skåne, Blekinge och Halland. Rådgivningen inriktades till en början på gårdens växtnärbalans. Fler "rådgivningsmoduler" utvecklades efterhand både inom växtodling och utfodring och växtskydd tillkom som tema.

Efter ett par år upplevdes verksamheten som tillräckligt väl fungerande för att under 2003 utökas till Kalmar, Gotland och Västra Götalands län. Det betydde fler lantbrukare i målgruppen, inte minst många med djur, och fler rådgivare att utbilda. Ytterligare ett par år senare, år 2005, erbjöds lantbrukare i Mälardalen och Östergötland Greppa Näringen vilket innebar slättområden där många gårdar drivs utan djur. Den senaste utvidgningen gjordes 2010 i samband med att klimatfrågan togs in, så att lantbrukarna i alla övriga län upp till och med Värmland, Dalarna och Gävleborgs län erbjuds enskild rådgivning om man tillhör målgruppen.

Greppa Näringen förändras genom att både rådgivning om klimatfrågor inklusive energieffektivisering införs och även rådgivning för att möta målen i EU:s vattendirektiv. De första 25 klimatrådgivarna är nu utbildade och godkända för att utföra klimatrådgivning i Greppa Näringen.

Mot slutet av denna tioårsperiod får 7 250 lantbrukare återkommande rådgivning. Cirka 700 lantbrukare har deltagit i rådgivningen, men slutat som aktiva lantbrukare. 1350 har fått rådgivning om våtmarker eller vattenskydd och cirka 750 är anmälda för att utnyttja beräkningsfunktioner på hemsidan. Totalt motsvarar det 10 050 lantbrukare.

www.greppa.nu

0771-57 34 56

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden

greppa näringen